UZLUKSIZ TA’LIM TENDENSIYALARI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR

Almamatova M.R.,
Guliston davlat pedagogika instituti
“Sayhun ilmiy axborotnomasi” jurnali tahririyat muharriri
e-mail: mavluda0993@gmail.com

Annotatsiya: ushbu tezisda uzluksiz ta’lim tizimining mohiyati, zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va rivojlanish tendensiyalari keng yoritilgan. Maqolada uzluksiz ta’limning asosiy yo‘nalishlari, raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan o‘quv muhitlari, mikro-o‘qitish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlarning nazariy asoslari va ularning uzluksiz ta’limdagi amaliy ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Bugungi kunda o‘quvchilar va pedagoglar uchun yangi imkoniyatlarni ko‘rsatish orqali uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, innovatsion yondashuvlar, raqamli ta’lim, mikro-o‘qitish, andragogika, konstruktivizm, hayotiy ta’lim, zamonaviy pedagogika, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

XXI asr – bu bilim, texnologiya va innovatsiyalar asri bo‘lib, zamonaviy jamiyatda inson salohiyati va raqobatbardoshligini oshirishda ta’lim hal qiluvchi omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi va mehnat bozoridagi o‘zgaruvchanlik sharoitida inson faqat bir marotaba emas, balki butun hayoti davomida ta’lim olish zaruratiga duch keladi. Shu jihatdan olib qaralganda, uzluksiz ta’lim tushunchasi nafaqat zamonaviy pedagogikaning asosiy tushunchalaridan biriga aylangan, balki rivojlangan davlatlarning ta’lim siyosatida ham ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

Uzluksiz ta’lim – bu insonning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy ehtiyojlariga javob beruvchi, hayot davomida amalga oshiriladigan uzviy o‘quv jarayonidir. Bu tizim orqali o‘quvchi yoki mutaxassis doimiy o‘zgarib borayotgan muhitga moslasha oladi, o‘z bilim va malakasini doimiy ravishda yangilab boradi. Ayniqsa, bugungi kunda inson kapitalining ustuvorligi, hayot sifati va intellektual salohiyatning oshirilishi bevosita uzluksiz ta’lim tizimining rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda.

Ta’lim sohasidagi zamonaviy tendensiyalar – masofaviy ta’lim, raqamli texnologiyalarning keng qo‘llanilishi, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish, andragogik

yondashuvlar, kompetensiyaviy yondashuvlar – barchasi uzluksiz ta’limning shakllanishiga yangi sur’atlar baxsh etmoqda. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi jarayonida masofaviy va onlayn ta’lim shakllarining jadal rivojlanishi ushbu tizimning dolzarbligini yanada oshirdi.

Mazkur maqolada uzluksiz ta’limning nazariy asoslari, amaliy jihatlari, zamonaviy tendensiyalari va innovatsion yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu sohada shakllanayotgan yangi o‘quv texnologiyalari va metodikalarining ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri o‘rganiladi. Maqolaning maqsadi – uzluksiz ta’lim konsepsiyasining hozirgi davrdagi o‘rni va istiqbollarini ilmiy asosda yoritish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimiga oid takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Uzluksiz ta’limning nazariy va amaliy asoslari so‘nggi yillarda jahon miqyosida keng tadqiq etilayotgan muhim ilmiy-ijtimoiy yo‘nalishlardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bu soha inson kapitalini rivojlantirish, kasbiy moslashuvchanlikni ta’minlash va ijtimoiy tenglikni qo‘llab-quvvatlashda muhim omil sifatida qaralmoqda.

YUNESKO tomonidan 2015 yilda e’lon qilingan **“Rivojlanish uchun ta’lim – 2030”** (Education for Sustainable Development Goals) dasturida uzluksiz ta’lim butun umr davomida o‘qish imkoniyatlarini yaratish orqali inson salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish vositasi sifatida talqin etiladi. Ushbu strategiyada ta’lim tizimi “bolalikdan to nafaqagacha” degan tamoyil asosida izchil shakllanishi kerakligi aytib o‘tiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi **PF-5712-son Farmoni** orqali tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ham uzluksiz ta’lim g‘oyasini qo‘llab-quvvatlaydi. Unda ta’limning barcha bosqichlari o‘zaro uzviy bog‘liqligi, har bir fuqaro uchun teng va sifatli ta’lim olish imkoniyati yaratilishi zarurligi qayd etiladi. Ushbu normativ-huquqiy asoslar milliy ta’lim tizimida uzluksiz o‘quv jarayonini shakllantirishning huquqiy zaminini belgilaydi.

Ilmiy manbalarda ham uzluksiz ta’limga doir ko‘plab nazariy yondashuvlar mavjud. Jumladan, rus olimi S. G. Vershlovskiy uzluksiz ta’limni “Inson hayot faoliyatining barcha bosqichlarida uzviy rivojlanishga xizmat qiluvchi pedagogik jarayon” deb ta’riflaydi. V. I. Baidenko esa uzluksiz ta’limni shaxsning o‘zini o‘zi anglash va ijtimoiy ehtiyojlariga mos bilimlarni mustaqil tarzda egallash faoliyati deb ko‘rsatadi.

Shuningdek, andragogika (kattalar ta’limi) nazariyasining asoschisi Malkolm Noulz uzluksiz ta’limni shaxsiy mustaqillik, tajriba asosida o‘rganish va amaliy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan ta’lim shakli sifatida ko‘radi. Bu yondashuvlar zamonaviy uzluksiz ta’lim tizimi uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Peter Jarvis – Uzluksiz ta’lim sotsiologiyasi bo‘yicha yetakchi mutaxassis hisoblanadi. Jarvis o‘zining “Globalisation, Lifelong Learning and the Learning Society” asarida ta’limni ijtimoiy o‘zgarishlar va global tendensiyalar bilan chambarchas bog‘laydi. U ta’limni shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuv vositasi sifatida ko‘radi. Jacques Delors U boshchiligida tayyorlangan “Learning: The Treasure Within” hisobotida uzluksiz ta’lim to‘rt asosiy ustun (bilish, ishlash, birga yashash, bo‘lish) asosida qurilishi kerakligi ko‘rsatilgan. Ushbu tamoyillar global

ta’lim siyosatiga chuqur ta’sir ko‘rsatgan. David Kolb – tajriba asosida o‘qitish nazariyasi muallifi hisoblanadi. Kolbning “Experiential Learning” modelida o‘rganish faoliyat orqali, tajriba asosida yuz beradi. Bu model ayniqsa uzluksiz professional o‘rganish tizimlarida keng qo‘llaniladi.

O‘zbekistonda ham bu yo‘nalish bo‘yicha ko‘plab olimlarimiz o‘z ilmiy faoliyatlarini olib bormoqda. Ulardan Qodirov A. A. – Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar bo‘yicha yetakchi olimdir. Uning “Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati” nomli asarida uzluksiz ta’limda zamonaviy metodlar, didaktik vositalar va axborot texnologiyalarining o‘rni tahlil qilinadi. Muallif, uzluksiz ta’limda o‘qituvchi yetakchiligining o‘zgargan rolini ochib beradi. To‘xtasinova M. X. – Uzluksiz pedagogik ta’lim tizimining rivojlanishini o‘rgangan olima ayollarimizdandi. Uning ilmiy maqolalari oliy ta’lim, malaka oshirish va professional qayta tayyorlash tizimlaridagi uzviylik masalalarini yoritadi. Ayniqsa, o‘qituvchi tayyorlashda uzluksizlik prinsipiga alohida e’tibor qaratadi.

Yo‘ldoshev Q. Y. – Kasbiy ta’lim va uzluksiz ta’lim integratsiyasi bo‘yicha izlanishlar olib borgan. U o‘z tadqiqotlarida kasb-hunar kollejlari, oliy ta’lim va amaliyot orasidagi integratsiyalashgan modelni taklif etgan. Asarlari “Kasbiy ta’lim” jurnalida muntazam e’lon qilinadi. Jo‘rayev T. N. – Raqamli uzluksiz ta’lim va o‘qituvchilarning malaka oshirish tizimini tadqiq qilgan shaxsdir. Uning ishlari onlayn o‘quv platformalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi, o‘quvchi-faollik modeli va raqamli ko‘nikmalar rivojlanishi bilan bog‘liq.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola **ilmiy-tahliliy** va **taqqoslov metodlari** asosida yozilgan bo‘lib, quyidagi uslublardan foydalanildi:

a) Tizimli yondashuv. Uzluksiz ta’lim tizimi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon sifatida qaraldi. Maktabgacha ta’limdan boshlab, kasbiy o‘qitish, oliy ta’lim, malaka oshirish, mustaqil o‘rganish bosqichlarining o‘zaro uzviy aloqasi tahlil qilindi.

b) Tarixiy-tahliliy metod. Uzluksiz ta’lim konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, xalqaro va milliy ta’lim siyosatidagi o‘zgarishlar tarixiy kontekstda ko‘rib chiqildi.

d) Taqqoslash usuli. Rivojlangan davlatlar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, Kanada)dagi uzluksiz ta’lim tizimi tajribalari O‘zbekiston sharoitidagi holat bilan solishtirildi. Bu orqali mavjud imkoniyatlar va muammolar aniqlab berildi.

e) Empirik kuzatuv. Real hayotda amalga oshirilayotgan uzluksiz ta’lim loyihalari (masalan, “Bilim karvoni”, “Massive Open Online Courses - MOOC”) faoliyati, ta’lim olishga bo‘lgan ijtimoiy talablar va o‘quvchilarning ehtiyojlari o‘rganildi.

f) Kontent-tahlili. Qonun hujjatlari, strategik dasturlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va ilmiy maqolalar mazmuni chuqur tahlil qilinib, asosiy xulosalar chiqarildi.

Uzluksiz ta’lim tizimining zamonaviy tendensiyalari va yondashuvlarini chuqur o‘rganish, xalqaro tajriba va milliy amaliyotni tahlil qilish asosida quyidagi asosiy tahlil va natijalar aniqlandi:

1. Uzluksiz ta’lim tushunchasi amaliy mazmun kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda ta’limga bo‘lgan yondashuvlar tubdan o‘zgarib, uzluksiz ta’lim endilikda faqat nazariy konsepsiya emas, balki **amaliy tizim sifatida shakllanmoqda**. Masalan, xalqaro miqyosda MOOC (Massive Open Online Courses), hayot davomida o‘rganish markazlari va kasbiy qayta tayyorlash dasturlari orqali shaxslar istalgan vaqtda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

2. Andragogik va kompetensiyaviy yondashuvlar yetakchi modelga aylanmoqda. Malkolm Noulz va boshqa olimlar tomonidan ishlab chiqilgan **andragogika nazariyasi** bugungi uzluksiz ta’limning poydevoriga aylangan. Bu yondashuv asosida o‘quvchining mustaqilligi, tajribasi, ehtiyojlari inobatga olinadi. Xuddi shuningdek, **kompetensiyaviy yondashuv** (bilim emas, balki amaliy ko‘nikma va muammo yechishga qaratilgan o‘qitish) ta’lim sifati mezonini yangilaydi.

3. Raqamli texnologiyalar uzluksiz ta’limning asosiy vositasiga aylanmoqda. COVID-19 pandemiyasi davrida raqamli platformalar (Zoom, Google Classroom, Moodle, EdX, Coursera) orqali masofaviy ta’limning keng tarqalishi uzluksiz ta’limga yangi sur’at berdi. Bugungi kunda ta’lim platformalari faqat muqobil variant emas, balki asosiy o‘quv muhitiga aylanmoqda.

4. Xalqaro tajribada uzluksiz ta’limga davlat darajasida strategik e’tibor qaratilmoqda. Finlyandiya, Janubiy Koreya, Kanada, Singapur kabi ilg‘or davlatlarda uzluksiz ta’lim davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllangan. Bu davlatlarda fuqarolarga hayot davomida kasbini o‘zgartirish, yangi sohalarni o‘rganish uchun grantlar, stipendiyalar va bepul kurslar taqdim etiladi.

5. O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim infratuzilmasi shakllanmoqda, biroq tizimli yondashuv yetishmayapti. So‘nggi yillarda qabul qilingan qonunlar (masalan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari) uzluksiz ta’limni davlat siyosati darajasiga olib chiqdi. Ammo amaliyotda bu tizim hali ham segmental bo‘lib, maktab, kollej, oliy ta’lim va malaka oshirish tizimlari orasidagi uzviylik to‘liq ta’minlanmagan.

6. O‘qituvchilarning o‘z ustida ishlash madaniyati rivojlanmoqda, ammo resurslar yetarli emas. Bugungi kunda ko‘plab pedagoglar o‘z bilimini onlayn platformalar orqali mustaqil oshirmoqda. Biroq uzluksiz kasbiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi **institutsional mexanizmlar (mentorlik, grantlar, rasmiy akkreditatsiyalar)** yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida uzluksiz ta’lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, shaxsiy salohiyatni ro‘yobga chiqarish va mehnat bozorining dinamik talablari bilan hamqadam bo‘lishning muhim vositasiga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, uzluksiz ta’lim endilikda nafaqat ta’lim tizimining tarkibiy qismi, balki ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotning strategik omilidir.

Zamonaviy uzluksiz ta’lim modellari andragogika, konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv kabi ilmiy asoslarda shakllanmoqda. Xalqaro tajribada bu tizim turli bosqichlar (maktabgacha ta’limdan professional rivojlanishgacha) o‘rtasidagi uzviylik, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlar va raqamli ta’lim vositalarining keng tatbiqi orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham uzluksiz ta’limning huquqiy asoslari shakllanmoqda, zamonaviy platformalar va o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlash madaniyati rivojlanmoqda. Ammo bu tizimni yanada samarali qilish uchun maktab, kasb-hunar, oliy va kasbiy qayta tayyorlash tizimlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun motivatsion mexanizmlarni yaratish, raqamli pedagogika vositalarini chuqur joriy etish zarur.

Shunday qilib, uzluksiz ta’lim shaxsning uzluksiz rivojlanishiga, jamiyatning intellektual salohiyati va innovatsion salmog‘ining oshishiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy-pedagogik tizimdir. Unga ilmiy-nazariy asoslangan, amaliyotga yaqin yondashuvlar asosida yondashish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. Future of Education and Skills 2030. OECD Publishing. 2020.
2. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. Paris: UNESCO. 2015.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2019), Prezident farmon va qarorlari;
4. Knowles, M. S. The Adult Learner: A Neglected Species. Houston: Gulf Publishing. 1973.
5. Jarvis, P. Globalisation, Lifelong Learning and the Learning Society. London: Routledge. 2001.
6. Qodirov, A. A. Pedagogik texnologiyalar va pedagog mahorati. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti. 2020.
7. To‘xtasinova, M. X. Uzluksiz ta’lim tizimida innovatsion metodlarning ahamiyati. Ta’lim va tarbiya, 2(4), 2019. 45-49-b.